

БІБЛІЙНІ МОТИВИ В «КОБЗАРІ» Т. ШЕВЧЕНКА

Вахній О. В (м. Київ), Вахній В. О. (м. Черкаси)

В своїй творчості, як і багато хто з митців, Т. Шевченко звертався до сюжетів з Старого і Нового Заповітів. В статті аналізуються світоглядні ідеї, висловлені поетом в «Псалмах Давидових» та ряді інших творів.

Ключові слова: Т. Шевченко, світоглядні ідеї.

В своем творчестве, подобно другим мастерам искусства, Т. Шевченко обращался к сюжетам из Старого и Нового Заветов. В статье анализируются мировоззренческие идеи, высказанные поэтом в «Псалмах Давыдовых» и ряде других произведений.

Ключевые слова: Т. Шевченко, мировоззренческие идеи.

In his creative work T. Shevchenko sometimes deals with the plot of Old and New Testaments. The world outlook ideal expressed by the poet in "David's Psalm" and in some other works, has been analyzed in this article.

Key words: T. Shevchenko, outlook ideal.

Певно, що лише один перелік наукових та дослідницьких праць, присвячених вивченню літературної та художньої спадщини Т. Шевченка, становитиме поважне кількатомне видання (бібліографічні покажчики літератури налічують близько двадцяти тисяч праць найрізноманітніших жанрів). Часто протилежні за висновками (але однозначно, що переважно схвальні) оцінки, й безліч трактувань. Дійсно, геній Тараса Шевченка беззаперечний. Гармонійно поєднані в ньому потяг до знань та науки з нелицемірною християнською любов'ю до ближнього та титанічна праця над помноженням закладених Творцем талантів зробили з простого кріпака будителя занедбаної гідності українського народу. Донедавна його намагались загнати в рамки атеїста, революціонера-демократа, гуманіста, борця з царатом, інтернаціоналіста (бачте, товаришував з поляками, казахами, а у засланні ще й з росіянами й намалював портрет афроамериканця), антиклерикала й односторонця таких шовіністів, як лихої пам'яті Віссаріон Белінський. Упереджене трактування його поглядів було і залишається далеким від реальності.

Духовні та культурні надбання нації зміцнюють її й не дозволяють зникнути або перетворитись на погній для інших. Певно, саме тому наїзники й поневолювачі переписують й каструють історію поневолених. Не оминула ця «ревізія» й Шевченка.

Об'єктивні дослідники завжди звертають увагу не лише на біографію, а й на тогочасні соціальні, політичні, економічні й культурні умови. Без знання цих важливих деталей неможливо зробити належні висновки й зрозу-

міти, що саме примушувало до тих чи інших вчинків. Ігнорування їх (байдуже, свідоме чи ні) призводить до викривленого сприйняття.

Навіть поверхового ознайомлення з творчістю Шевченка достатньо, аби зробити висновки, що автор досить-таки часто і в найрізноманітнішій формі звертався до Всевишнього: заклики, молитва, прохання, іноді навіть обурення (саме на останні найчастіше посилались «дослідники-шевченкознавці» часів московсько-комуністичної окупації й поспішали з висновками, котрі були далекими від дійсності). Значний відсоток віршів і поем побудовано на сюжетах з Старого і Нового Заповітів. Старозаповітня тематика складається переважно з переспіву псалмів та своєрідного викладу кількох подій, про які згадується в «Біблії». Перша спроба переспіву датується кінцем грудня 1845 р. На той час Шевченко вже був сформованим як поет й мав цілком стійкі й визначені погляди на події, що відбувалися в суспільстві й довкола. Перебуваючи в селі В'юнища (неподалік Переяслава, що на Київщині) Шевченко написав цикл «Псалми Давидові». Термін «псалом» (або «псальма») грецького походження і означає піснеспів. Збірник псалмів – «Псалтир» – успадкував назву від струнного інструменту «псалтеріон», котрий нагадує гуслі або арфу, і під акомпанімент котрих псалмоспівці ділились з народом покладеними на душу Творцем роздумами та почуттями. Однозначно, що за життя автори та виконавці псалмів були людьми шанованими, адже дар пророків давався обраним. Одним з них був і цар Давид. Тематично псалми поділяються на декілька груп:

- 1) благальні (котрі в свою чергу діляться на особисті й всенародні),
- 2) подячні (також особисті та всенародні),
- 3) псалми, котрі мають на меті розбудити й укріпити довіру до Божої опіки,
- 4) царські (їх промовляв сам цар, або народ молився ними за царя),
- 5) псалми-гімни Сіонові (як Божій оселі),
- 6) псалми-моління,
- 7) процесійні гімни (співані в часі процесій на прославу Бога-царя),
- 8) псалми історично-повчального змісту та суті.

Учасниками перших Вселенських Соборів було канонізовано всього 150 псалмів (хоча, певна річ, їх було суттєво більше). Оскільки значний відсоток з них були складені царем Давидом, з часом його ім'я стало об'єднавчою назвою для решти. Перш ніж дослідити ті, за переспів котрих взявся Шевченко, варто нагадати офіційну позицію з часів панування комуністично-атеїстичної диктатури. Вона зводилася до того, що ніби Т. Шевченко звертався до біблійних переспівів з метою своєрідної героїзації революційної боротьби. Мовляв, релігійна форма псалмів давала можливість втілити в них думки, які суворо переслідувала цензура. Заради об'єктивності та відновлення справедливості варто нагадати, що на той час Т. Шевченко тяжко хворів, а деякі лікарі запевняли, що жити йому лишилось зовсім небагато. Кількома днями пізніше, покінчивши з циклом «Псалми Давидові», Шевченко написав свій знаменитий «Заповіт». Закономірно, що людина, котра очікує переходу в світ інший, починає згадувати пройдений життєвий шлях, давати оцінки вчинкам й подумки все частіше звертатись до Господа.

Однозначно, що в той період Шевченко щодня читав «Біблію», що зайвий раз свідчить про його побожність. Взявши до рук «Святе Письмо» й «Кобзар», звіривши тексти, ми не знайдемо жодних відхилень від першоджерела. Отже, в цьому випадку ми маємо справу з звичайнісіньким переспівом і ні з чим іншим.

Цикл «Псалми Давидові» складається з десяти віршів. Найбільше серед них псалмів повчального характеру. Це пс. 1; 52; 81; 93. Далі йдуть псалми благальні 12; 43; 52; та псалом-моління 132, гімн Сіонові як Божій Оселі 136 та гімн на прославу Бога 149. Нам не дано (та й навіщо) проникати в найпотаємніші закутки душі й дізнаватись, що саме спонукало Шевченка вибрати для переспіву саме ці, а не інші псалми. Але гадаємо, що це лише переспів і ніщо інше.

Згодом Шевченко повертався до постаті царя Давида в поемі «Царі». Ось тут дійсно, при бажанні, реально відшукати закамуюфльований протест проти тогочасного самодержавства. На кількох описаних в «Старому Заповіті» випадках, котрі трапились з Давидом в період його царювання, Шевченко вказує, що зосередження необмеженої влади в одних руках з часом призведуть до зловживання становищем, а згодом і до гріха. Давидові впала в око Версавія, дружина воїна Урії. Він звабив її, а довідавшись, що та вагітна від нього, дав підлеглим вказівку, аби ті доклали зусиль до загибелі Урії. Закономірно, що «...вчинок, якого допустився Давид, не сподобався Господові» (Самуїла II; 11, 27). За гріх Давид жорстоко поплатився. Відомо, що атеїсти використовували кілька розділів з поеми «Царі» з метою виставити Шевченка в вигідному для себе світлі, але віруючі не знайдуть в них навіть натяку на зневагу до Господа. Аналогічною за тематикою до «Царів» є й поема «Саул». Мова йде про першого ізраїльського царя Саула, котрий жив в XI ст. до н.е. З «Біблії» знаємо, що давні євреї, впавши в гріх самовпевненості та гордині, звернулись до пророка Самуїла, аби той настановив над ними царя. Самуїл молитовно звернувся до Господа й отримав відповідь наступного змісту: «Слухай голос народу в усьому, що вони тобі скажуть: то не тебе вони відкинули, ні, вони мене відкинули, щоб я не царював над ними». (Самуїла I; 8:7). Господь попереджав через Самуїла євреїв, що цар, котрого він настановить, буде жорстоким, бездушним, жадним, підлим і войовничим. Попри попередження та пророкування Самуїла, євреї продовжували настоювати на своєму. І «Господь же сказав до Самуїла: «Воль їхню волю, настав царя над ними» (Самуїла I; 8:22). Пророк Самуїл з-поміж веніяминян (одне з колін Ізраїлевих) за вказівкою Господа обрав молодого вродливого хлопця на ім'я Саул і помазав його. Попри подаровану Господом благодать, Саул «не ходив його стежками», а продовжував грішити і чинити зло. За це Творець відвернувся від нього. Життєвий шлях Саула для багатьох є повчальним. По-перше, євреї, просячи настановити над ними царя, чинили це за прикладом сусідніх народів. Проголошувати царів богами та тесати на їхню честь боввани на той час було нормою. Господь засуджує євреїв за відмову віддавати йому належне і, як кару, посилає їм жорстокого царя. По-друге, на прикладі Саула, Господь вчить, що він милує, але й карає. Свідоме ігнорування Саулом Божих Заповідей, призвело його до божевілля. Треба гадать,

Шевченко свідомо звернувся саме до образу царя Саула. Тогочасні досить-таки поширені серед забитого селянства мрії та легенди про «доброго царя» суттєво перешкоджали як національному визволенню, так і правильному сприйняттю даних людству Творцем правд.

Рівно через 12 років після створення поеми «Царі» Шевченко ще раз звернувся до «Псалмів» царя Давида. Змальовуючи в поемі «Неофіти» юнака, котрого за щирю й непохитну віру в правдивого Бога Живого, закованим в кайдани, везуть на страту; автор вкладає в його вуста згадуваний раніше 149-й псалом. Але тут він набирає цілком іншого, ніж в циклі «Псалми Давидові», змісту. В данім разі він сприймається і як молитва, і як гімн Господеві, і як свідчення впевненості юнака в істинності шляху пізнання Бога. Згодом з-під пера національного пророка народився знаменитий твір «Подражаніє 11-у псалму». Тут доречною буде згадка, що переважна більшість біблійної тематики Шевченка написана незадовго (буквально, за три роки) до смерті. Це також переспів, в котрому йдеться про віру й впевненість в щирій любові Творця до своїх творінь, впевненість, що він не залишить їх в біді, прийде і захистить від беззаконня.

Окрім переспіву псалмів, авторство котрих приписують Давидові, Шевченко вдавався до переспіву й інших пророків. Такими є «подражаніє» (хоча знову ж таки, якщо взяти до рук першоджерело, то ми переконаємось, що це таки переспів) пророку Ісаї «Глава 35» та Єзикійлові. Дійсним «подражанієм» (тобто використанням чогось як основи) є переспів чотирнадцятого розділу з пророкування пророка Осії. Останній в своїх промовах засуджував відступ євреїв від правдивого Бога. Він не боявся картати за ідолопоклонство, зневагу до народних традицій та викривав грішне життя як мас, так і самопроголошеної еліти. Тут вперше автор вдається до заміни стародавнього Ізраїлю тогочасним образом України. Щиро переймаючись нерадісним буттям Батьківщини, автор вказує на причини занепаду: «...безчестіє і зрада, і криводушіє огнем». Шевченко застерігає українців від проявів зневаги супроти України, оскільки за ці вчинки винних «розпнуть, розірвуть, рознесуть». За основу пророкування Осія взяв стародавню молитву. Будь-яке звернення до Творця закінчується сподіванням на ліпші часи або проханням. Шевченко не відходить від цього правила. Хіба не є актуальними й нині його віра, що «слово нове меж людьми криком пронесе і люд окрадений спасе»?

Новозаповітня тематика в Шевченковому «Кобзарі» невелика, це лише поема «Марія» та вірш «Во Іудеї во дні они». Масакра Іродом новонароджених діточок у Вифлеємі та околиці засвідчила, що необмежена влада провокує до злочину. Не оминув Шевченко й нагоди порівняти ситуацію в Іудеї з тогочасною трагічною долею України і звернутись до Христа з проханням захистити і його, і весь народ «...од п'яного царя-владики» (мається на увазі російський цар Олександр II).

В поемі «Марія» Шевченко звертається до образу тієї, котра породила Христа. Поема починається молитвою до Богородиці за тих, хто зазнає кари і мук за свій народ, просить Божу Матір зглянутись на страждання, дати сили «хрест-кайдани донести до самого, самого краю», просить зіслати їм «благий кінець», за що в подяку обіцяє «псалмом і тихим, і веселим» оспі-

вати її трагічну «святую доленьку». Швидше за все, сама поема і є тим, «подячним псалмом». Неможливо оминати увагою той факт, що змальовуючи її нелегкий життєвий шлях (живучи в «...убогій і чужій хатині», породивши сина, вимушена була переховувати його від Ірода, задля того, аби прогнати, йшла в найми, а коли він виріс і пішов «меж люди», пішла вслід за ним), її почуття та переживання, Шевченко з великою любов'ю говорить про Марію як про матір. Годі шукати народ, котрий частіше, ніж українці молитовно звертається до тієї, котра вилонила Христа. Шевченко залишається вірним народним традиціям. Невідповідність фактам, викладеним в «Біблії» про зачаття Христа, жодним чином не нівелює поему й не позбавляє її конкретного повчального змісту. Навіть упереджені трактувальники «Кобзаря» розуміють, що, описуючи муки Богородиці, Шевченко закликав до пошани та наслідування її життєвого трибу.

В сенсі теми важливо звернути увагу на вже згадувану поему «Неофіти». Сюжет не взятий з Біблії, але попри художні домисли автора, вона і нині (та й навряд чи коли-небудь) не втратила актуальності. Отці Церкви не дарма закликають вірних вчитись стійкості в вірі в перших християн. В основу поеми взято дійсні події часів давньоримського імператора Нерона, котрий, самопроголосившись богом, жорстоко переслідував християн. В поемі розвиваються дві рівнозначні сюжетні лінії: в одній автор зображає тогочасний стан речей в Римі (самодурство Нерона та його оточення), інша є описом життєвого шляху родини (матері й сина). Син, прийнявши християнство, з гідністю несе свій хрест, страждає і гине, але не відрікається від правдивого Бога. З великою симпатією говорить поет і про його матір. Втративши єдиного сина, «...помолилась в перший раз за нас розп'ятому. І спас тебе розп'ятий син Марії, і ти слова його живії в живу душу прийняла. І на торжища, і в чертоги, Живого Істинного Бога, ти слово правди понесла». Такі рядки про матір, котра, втративши свого єдиного сина, сама починає нести Слово Боже між людьми, продовжуючи тим самим його справу, міг написати лише той, хто сам мав непохитну віру.

Шевченко свідомо звертався до біблійної тематики. Сміливо проводив паралелі. Свого часу Господь за гріхи покарав єврейський народ позбавленням держави. Автор «Кобзаря» недвозначно давав зрозуміти, що негаразди українського народу – це також кара Божа. Чвари, гріховний триб життя, байдужість до долі ближніх... Чи не той стан справ і нині? Навряд чи застороги стосувались виключно його сучасників. Актуальні вони й нині. Чи не час прислухатись?

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового Завіту. – United Bible Societies, 1990. – 296 с.
2. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Григорович Шевченко ; [голова ред. кол. Є. П. Кирилюк]. – К. : Наукова думка, 1989–2005.